

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2023.1.5>
УДК [82-94Козачк.:177.3]:7.041.5

Олександр Боронь

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-1014-2219>
ovboron@gmail.com

ЧИ МАЛЮВАВ ШЕВЧЕНКО ПОРТРЕТ МАРІЇ КОЗАЧКОВСЬКОЇ? (ПРОБЛЕМА ДОСТОВІРНОСТІ МЕМУАРНИХ ЗАПИСІВ ЇЇ ОНУКА)

Актуальність статті полягає в тому, що у фокусі уваги її автора опинилася важлива проблема достовірності спогадів Марії Козачковської в записі її онука Андрія Козачковського-молодшого. Тож предмет пропонованого дослідження — відповідність спогадів перевіреним фактам, а мета полягала у з'ясуванні ступеня такої відповідності. Досягненню мети сприяло застосування традиційної методології біографістики, зокрема прийому перехресної перевірки викладених відомостей за надійними джерелами (документальними, мемуарними, епістолярними тощо).

У результаті дослідження вдалося переконливо довести, що публікація Андрія Козачковського-молодшого містить недостовірні твердження. На підставі цих спогадів до переліку не знайдених малюнків Шевченка в останньому на сьогодні Повному зібранні творів потрапили хибні відомості. Як з'ясовано, Шевченко не міг малювати жінку Андрія Козачковського-старшого у Переяславі 1845 року, бо ті одружилися лише 1847-го. Поет не писав присвяченого їй вірша «Марусі». Частина інших детальних повідомлень публікатора є результатом белетризації туманних спогадів про розповіді бабусі, доповнених відомою йому інформацією про Шевченкове перебування в Переяславі. Андрій Козачковський-молодший навряд чи був здатен запам'ятати і точно відтворити розповіді бабусі через свій юний вік — 12–13 років (у рік її смерті).

Повідомлення М. Козачковської не слід використовувати під час створення нової наукової біографії поета. Власні спогади А. Козачковського-молодшого про бачений у дядька Івана перший «Кобзар» із вклеєними Шевченковими листами, як і пізніша розповідь про викрадення в нього ж «Кобзаря» 1860 року з авторським інскриптом, не викликають довіри. Не мають ці свідчення якоїсь наукової значущості навіть у тому разі, якби були цілком правдивими.

У перспективі слід ретельно і прискіпливо переглянути весь корпус не знайдених Шевченкових творів, щоб відкинути недостовірні чи сумнівні відомості, очистивши мистецьку спадщину від вигаданих малюнків. Це має стати одним із важливих завдань наступного академічного видання.

Ключові слова: біографія; мемуарні записи; достовірні джерела; епістолярій; малюнок.

Вивчення обставин появи тих чи тих мистецьких творів Шевченка збагачує наше знання про його біографію. І навпаки: дослідження життя поета сприяє студіюванню його мистецької спадщини. Шевченкову біографію за понад півтора століття реконструйовано настільки повно, наскільки дають змогу документальні, мемуарні, літературні й інші джерела. Водночас не завжди мистецтвознавці у своїх наукових працях належно мірою враховують реалії поетового життя, іноді демонструючи необізнаність із відомими фактами.

Вагому частину Шевченкової образотворчої спадщини становить корпус інформації про втрачені або досі не знайдені мистецькі твори. Вимоги до верифікованості відомостей про такі твори мають бути анітрохи не менші, ніж про твори збережені. Так само неприпустимо залучати до не знайдених творів ті, вірогідність існування яких викликає обґрунтовані сумніви. Нагромадження белетристичних вигадок несумлінних

мемуаристів, беззастережне потрактування художнього вимислу як факту тощо не збагачують наші уявлення про мистецьку спадщину Шевченка, а навпаки — викривлюють.

В останньому на сьогодні Повному зібранні творів Шевченка у 12 томах у розділі «Незнайдені твори» восьмого тому вміщено довідки про акварельний портрет Марії Козачковської, який художник нібито створив 10–20 серпня 1845 року під час свого перебування в Переяславі, і тоді ж намальований будинок Андрія Козачковського (Шевченко, 2013, с. 558–559, № 205, 206). Марія Степанівна Козачковська (1820–1905) — дружина переяславського лікаря, Шевченкового товариша Андрія Козачковського. Автор коментаря стверджує, що поет познайомився з нею 1845 року в Переяславі.

Інформація про портрет походить зі спогадів М. Козачковської в записі її онука Андрія Козачковського-молодшого, опублікованих 1954 року:

С первых же дней знакомства Шевченко начал писать ее портрет акварельными красками. Он был написан в своеобразной манере: Мария Степановна была представлена в виде украинской «молодиці», в украинском костюме, с ребенком в руках. <...> Портрет, по ее словам, был очень удачен. Кроме того, Шевченко написал посвященное ей стихотворение «Марусі». Судьба и портрета и стихотворения печальны — они исчезли после ареста Т. Г. Шевченко. <...> (1954, с. 143)

Кроме портрета Марии Степановны, Шевченко нарисовал также дом в Переяславе, в котором он гостил. Этот дом впоследствии был переделан. В те времена, по современной моде, он имел мезонин с двумя балконами, выходящими во двор и сад, балконы были увиты диким виноградом. И до настоящего времени сохранилось несколько старинных акаций. (1954, с. 143)

Про наслідки арешту А. Козачковський-молодший пише так:

Деда посетили два жандармских офицера. Держались они, впрочем, весьма вежливо и обыска не производили, но посещение это имело трагические последствия для тех рукописных материалов, которые хранились у деда и являлись результатом пребывания Шевченко в Переяславе. Часть из этих материалов была закопана в землю, иные розданы знакомым, и в этой суматохе погибло много рукописей, писем, а также те рисунки, о которых упоминалось выше. (1954, с. 143)

Сумнівно, щоб знайшлися знайомі, які захотіли б узяти на зберігання рукописи арештованого поета. У кожному разі з упевненістю можна стверджувати, що серед цих матеріалів портрета М. Козачковської пензля Шевченка не було. А. Козачковський одружився з дочкою майора Сазоновича Марією тільки в 1847 році (Кухарева, 2018, с. 91).

Із М. Козачковською Шевченко вперше зустрівся лише в 1859 році. Про те, що поет до арешту не був із нею знайомий, свідчать і його листи до А. Козачковського. У листі-відповіді від 30 червня 1853 року з Новопетровського укріплення на невідомий лист А. Козачковського з повідомленням про смерть дітей Шевченко згадував його дружину, не називаючи по імені:

Что же теперь твоих детей мать? И что ты сам, горестный отец! Велико, страшно велико твое горе, мой единый, мой незабвенный друже!

Привітай і поцілуй за мене свою горестную подругу. Скажи ей, что и я вместе с нею плачу о ее и твоих детях. (2003, с. 71)

На думку коментатора Валерії Смілянської, невідомий лист А. Козачковського до Шевченка написано «в першій половині 1853 р.» (Шевченко, 2003, с. 363). На початку цитованого вище листа поет зауважив: «Недавно я получил твое глубокогрустное письмо. Причина была та, что на кого оно было адресовано, помер прошедшею зимою, а душеприказчики его не решились взять письмо с почты. Спасибо, уже новый комендант взял его и передал мне» (2003, с. 70). Попередній комендант Антон Маєвський помер 12 січня 1853 року (Большаков, 1997, с. 215). А. Козачковський міг відправити лист наприкінці 1852 року. За твердженням Агати Ускової в листі від 25 квітня 1894 року, її чоловік Іраклій Усков, отримавши 17 січня 1853 року призначення на посаду коменданта Новопетровського укріплення, прибув туди «в конце апреля или в начале мая» (Ускова, 1894, арк. 38 зв.). Тож невідомий лист А. Козачковського з урахуванням часу, потрібного пошті, щоб доставити його з Переяслава на Мангишлак, слід датувати орієнтовно груднем 1852 — квітнем 1853 року. Попередній лист від А. Козачковського, як писав Шевченко в кореспонденції до Осипа Бодяньського від 15 листопада 1852 року, він дістав 1 жовтня того ж року (Шевченко, 2003, с. 66).

У листі до А. Козачковського від 14 квітня 1854-го поет просив поцілувати за нього товаришеву дружину, нарікаючи на те, що не знає її імені: «А жінку твою (чом ти мені не напишеш, як її звати?) поцілуй за мене тричі» (Шевченко, 2003, с. 78). А. Козачковський-старший у спогадах, опублікованих у газеті «Киевский телеграф» (1875), не згадує про зустріч своєї майбутньої дружини із Шевченком у Переяславі 1845 року.

Залишається припустити, що М. Козачковську підвела пам'ять і портрет було написано у 1859 році. Чи міг тоді Шевченко її намалювати? Того року він гостював у А. Козачковського двічі: дорогою на Михайлову Гору і на зворотному шляху з Києва в Петербург. Поет приїхав у Переяслав 12 червня, як вираховував Петро Жур (2003, с. 364), а наступного дня вже вирушив на Михайлову Гору. А. Козачковський так описав ці відвідини:

В июне 59 года, утром, на двор квартиры моей въехала почтовая телега. Сидевший в ней показался мне похожим на Шевченка. Я не ошибся; молча мы поздоровались, молча он приветствовал мою семью, молча несколько раз с заметным волнением прошел по комнате, потом посмотрел в окно на ярмарочное движение и высказал желание посмотреть ярмарку; мы отправились. Дорогой он объяснил, что вошел ко мне как угорелый, потому что по пути из Петербурга до моей квартиры почти не вставал с телеги: с таким нетерпением он летел в свою родную старину. <...> После обеда отправились в Козинцы, в 2 верстах от

Днепра. <...> Вечером устроили на Днепре рыбную ловлю. Она вышла не совсем удачна, зато тихая украинская ночь с мириадами звезд на чистом своде неба как будто нарочно, во всем чарующем ее величии, приветствовала так давно знакомого ей поэта. <...> Лежа на берегу, мы несколько часов провели в беседе. Закончив прогулку вкусной ухой, отправились на ночлег в Козинцы. На другой день утром он на дубе отправился к М. А. Максимовичу в Прохоровку.

На пути из Киева Шевченко заехал ко мне, пробыл у меня около 2 суток. Заметно мрачное настроение духа было следствием известного неприятного случая с ним в Киевск[ой] губернии. <...> (Козачковский, 1875)

Віїхавши з Києва 13 серпня 1859 року, поет прибув до Переяслава не пізніше 16 серпня (Жур, 2003, с. 378). А. Козачковський ніде не говорить про портрет своєї дружини і малюнок будинку Шевченкового пензля. Можна бути певним, що якби художник у 1859 році портретував М. Козачковську чи тим більше написав присвячений їй вірш, то її чоловік не забув би згадати про такі важливі обставини його перебування в їхній оселі. Тимчасом зі спогадів переяславського лікаря ясно видно, що після арешту в так званій справі про богохульство і фактично вигнання Шевченка з України тому було зовсім не до портретів. У листі до свояка Варфоломія Шевченка від 20 серпня із Прилук поет писав про свій вимушений від'їзд: «<...> вирвався я з того святого Києва і простую тепер не оглядаючись до Петербурга» (2003, с. 185). Те, що вірша «Марусі» Шевченко не писав, опосередковано доводить і таке твердження А. Козачковського-старшого про зустріч у червні 1859 року: «Я напаминил Шевченку несколько коротких его произведений, забытых им, он записал их» (1875). Вірш про свою дружину він би достеменно занотував.

Такі численні розбіжності між мемуарною публікацією А. Козачковського-молодшого і достовірними джерелами спонукають пильніше придивитися до його записів, щоб визначити, чи варто їм довіряти взагалі.

На початку статті він хибно стверджує, що Шевченко, подорожуючи у 1845–1846 роках Україною, захворів у маєтку Рєпніних у Яготині, а тому йому порадили звернутися до відомого лікаря в Переяславі А. Козачковського (Козачковский, 1954, с. 141). Зайве, мабуть, нагадувати, що Рєпніні, звісно, мали лікаря в маєтку. Важливе інше: зі спогадів А. Козачковського-старшого відомо, що він познайомився з поетом у Петербурзі ще 1841 року. Їхні зустрічі тривали сім місяців (Козачковский, 1875), поки у квітні 1842 року він не дістав призначення на посаду повітового лікаря в Курську (Плачинда, 1986, с. 6).

Далі А. Козачковський-молодший так характеризує свого діда:

А. О. Козачковский был известен как очень опытный и знающий врач, и его популярность в этом отношении далеко выходила за пределы не только города, но и уезда. Кроме того, он являлся видным общественным деятелем, и, очевидно, его общественно-политические взгляды сходились со взглядами Т. Г. Шевченко. Вероятно, этим объясняется их быстро возникшая дружба. (1954, с. 141)

Насправді якраз суспільно-політичні погляди друзів суттєво різнилися, що вповні виявилось напередодні скасування кріпацтва. А. Козачковський-старший про зустріч із Шевченком у 1859 році писав:

В то время у нас уже совершалось по требованию правительства обсуждение об улучшении быта крестьян, в котором я принимал письменное деятельное участие. Не стесняясь его симпатиями, я откровенно высказывал свой взгляд на ожидаемую реформу, указывая на некоторые, по моему мнению, практические неудобства и затруднения.

Грустное впечатление производил на него взгляд мой. (Козачковский, 1875)

Згідно з рескриптом від 20 листопада 1857 року створено губернські комітети для розв'язання селянського питання. Вони мали напрацювати пропозиції до проекту реформи. Комітети підпорядковувалися Головному комітету з селянського питання. А. Козачковський сильно переймався розбіжностями своїх поглядів на скасування кріпацтва із Шевченковими переконаннями щодо цього:

Скоро после отъезда в Петербург он прислал мне «Кобзаря». На письмо мое к нему в Петербург он не ответил, и меня тяготила мысль, что, может быть, взгляды мои на ожидаемую крестьянскую реформу не согласовались с его взглядами, но друг его, М. М. Л-***-кий [Михайло Лазаревський], бывший у меня после его смерти, заверил меня, что это не имело никакого влияния на то глубокое чувство привязанности ко мне, которое он сохранил до самой смерти. (Козачковский, 1875)

Мова про коротку супровідну Шевченкову записку від 24 січня 1860 року з Петербурга: «Будьте ласкаві, перешліть три екземпляра в Прохоровку на имя Максимовича Михайла Александр[овича], а один екземпляр передай[те] Тарасевичу. А за це я вам подякую так, як за оті к[арасі та?] лящі Дніпрові» (2003, с. 193). При цій нагоді слід заповнити прикру прогалину в коментарі Миколи Павлюка в академічному виданні, де сказано, що особу Тарасевича не встановлено (Шевченко, 2003, с. 486). Те саме повторено в новому виданні Шевченкового листування (Епістолярій, 2020,

с. 482). Насправді його особу з'ясував П. Жур ще 1970 року: старший помічник наглядача 4-ї округи акцизного управління Полтавської губернії Кирило Григорович Тарасевич. В округу входили Переяслав і Пирятин. У 1859 році йому було 40 років. Дослужився до невисокого чину 10-го класу — колезького секретаря (Жур, 1970, с. 60).

На лист Козачковського від 10 липня 1860 року з подякою за надісланий «Кобзар» (Епістолярій, 2020, с. 203) Шевченко, як уже сказано, не відповів. У наступному листі від 6 жовтня 1860-го Козачковський писав до нього:

последнее наше свидание оставило во мне тягостное впечатление. Обстоятельства жизни не на всех одинаково действуют: у одних они в состоянии набросить только наружный, хотя более или менее яркий оттенок, несколько не касаясь внутренней силы характера и убеждений; у других все бьется, словно им подчиняется. Меня тяготит мысль, что я показался Вам принадлежащим к числу последних личностей. Может быть, обстоятельства, под влиянием которых мы находились, поставили нас обоих в несовершенно светлую точку зрения; может быть, это было причиною, выставившею наши отношения не похожими на прежние: во всяком случае, мне было очень грустно, и вот почему я долго не писал к Вам. Надо было высказаться, а по заказу это не делается, не писать опять грех, и вот я разразился вышереченным тощим по объему и содержанию посланием. Не судите меня, добрый друже мой! И не считайте меня личностью, которую 14 лет, со всеми их обстоятельствами, могли исковеркать; об Вас помыслить подобным образом не позволяют ни мне и никому другому высокие обстоятельства Вашей жизни. (Епістолярій, 2020, с. 230)

Тож несхожість поглядів на «селянське питання» позначилася й на особистих взаєминах друзів.

Сповнена зворушливих деталей і подробиць розповідь про знайомство М. Козачковської із Шевченком у 1845 році на хуторі поблизу Переяслава позбавлена фактичної основи. Так само цей спогад не може стосуватися й 1859 року. Опис тодішнього приїзду Шевченка вже зацитовано за статтею А. Козачковського-старшого. Ця розповідь не має нічого спільного з вигадкою про те, як невпізнаний Шевченко спершу виспався у траві й аж тоді зустрівся з господарем (Козачковський, 1954, с. 142). Узагалі будь-які діалоги в спогадах сигналізують про вимисел. До белетристичних фантазій належать твердження про спільні з поетом співи і под.: «Часто они пели вдвоем с М. С. Козачковской. В свое время она считалась красавицей и обладала очень хорошим голосом. Эти домашние концерты привлекали много слушателей» (Козачковський, 1954, с. 143). Народні пісні «Ой піду я до млина» та «Зелененький

барвіночку», що їх буцімто виконував дует, вважаються улюбленими Шевченковими на підставі цієї ж таки публікації А. Козачковського-молодшого (див. коментар Олександра Правдюка: Пісні, 1964, с. 345–346). Щоправда, пісню «Ой піду я до млина» («Де ж ти, доню, барилася, барилася? — На мельника дивилася, дивилася») Мотрона Білозерська, як занотував її син Микола Білозерський, називала однією з поетових улюблених у 1847 році (Белозерский, 1882, с. 71). О. Правдюк стверджує, що пісня «Зелененький барвіночку» виконувалася на першому концерті, присвяченому пам'яті поета, 27 квітня 1861 року як улюблена Шевченкова (Пісні, 1964, с. 346). Насправді вона разом із кількома іншими була вибрана для концерту безвідносно до уподобань покійного, у чому можна перекоонатися, ознайомившись із тогочасними дописами про цю подію Петра Мокрицького й Опанаса Марковича (Тарас Шевченко в критиці, 2016, с. 209–215, 352–364). Крім того, навряд чи можливо щодо сумарно трьох днів у 1859 році, проведених у Переяславі, говорити про будь-які події як часто повторювані.

Ні підтвердити, ні спростувати нині неможливо таке повідомлення А. Козачковського-молодшого: «По рассказам Марии Степановны Козачковской, у деда хранилось первое издание “Кобзаря” с автографом Шевченко и соответствующей надписью. О судьбе этой книги она ничего не могла сказать» (Козачковський, 1954, с. 143). Інших відомостей про цей примірник першого «Кобзаря» немає.

Такий підсумок перехресного зіставлення спогадів М. Козачковської в записі її онука з документальними і достовірними мемуарними джерелами. Тепер необхідно розглянути обставини спілкування записувача з мемуаристкою. За власним зізнанням, більшу частину розповідей бабусі А. Козачковської-молодшої почув у віці 12–13 років, коли ще не усвідомлював їхнього історичного значення, а тепер (у 1954 році), зрозуміло, міг передати геть не все, що почув (Козачковський, 1954, с. 142). А. Козачковський-молодший народився у 1892 році, помер 1976-го (Кухарева, 2018, с. 93, 91). Тож із цього випливає, що його бабуся, яка відійшла, нагадаю, 1905 року, ділилася спогадами про Шевченка в останній рік свого життя. Більш вірогідно, що вона згадувала про своє знайомство й раніше, коли онук був ще менший віком, тому, річ ясна, через півстоліття він нічого не міг відтворити з її розповідей. Його мемуарна публікація, сповнена колоритних деталей і подробиць, є результатом белетризації дуже туманних спогадів про розповіді бабусі, доповнених відомою йому інформацією про Шевченкове перебування в Переяславі. Змушений ще у 1930-х роках виїхати з родиною з Переяслава в Таджикистан, де він продовжував викладати історію в школі, А. Козачковський повернувся в рідне місто лише в 1952 році (Кухарева, 2018, с. 92). Його батько, Осип Андрійович, який народився

1857-го (Кухарева, 2018, с. 92), хоч малим і бачив поета, але нічого запам'ятати про цю зустріч і переказати синові, звісно, теж не міг.

Іноді А. Козачковський-молодший спирається на власні безпосередні враження:

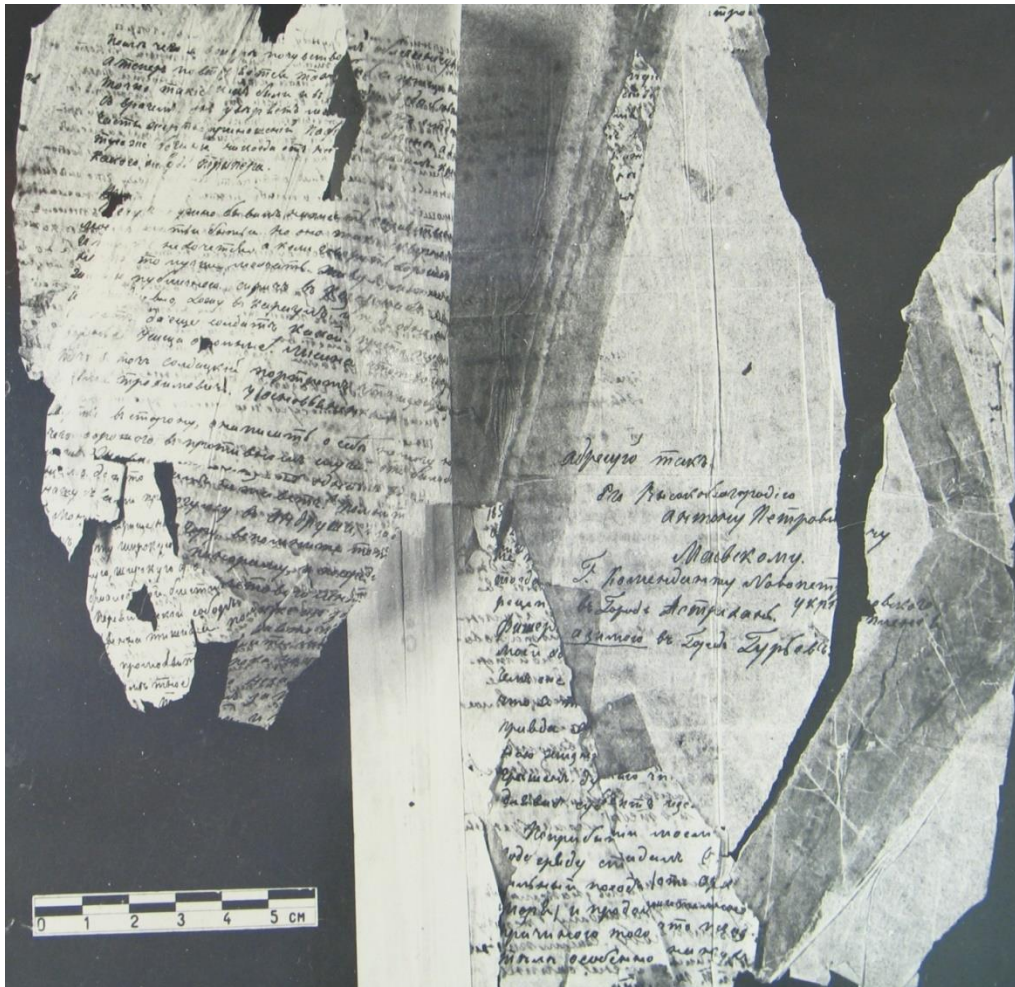
У свого дяди, брата отца, который умер в 1920 году в возрасте 76 лет и который помнил Шевченко, я видел также первое издание «Кобзаря», в который было вплетено несколько писем на тонкой папиросной бумаге. Эти письма были написаны Шевченко Козачковскому из Орской крепости. В частности Шевченко благодарит Козачковского за помощь, которую он оказывает ему «из своей драной кишені». Эти письма были опубликованы. О судьбе оригиналов и книги мне ничего не известно. (Козачковский, 1954, с. 143–144)

Йдеться про Івана Андрійовича Козачковського, старшого брата Осипа Андрійовича. Однак виходить, що він народився в 1844-му, за три роки до одруження А. Козачковського і М. Сазонович. Насправді їхнім первістком був народжений 1848 року Андрій, який помер у ранньому дитинстві (Кухарева, 2018, с. 91), про що А. Козачковський-старший і повідомляв Шевченкові в уже цитованому листі.

Крім записки (Шевченко, 1860а), усі три вцілілі Шевченкові листи до А. Козачковського написано не з Орської фортеці, а з Новопетровського укріплення на звичайному поштовому папері (див. 1852; 1853; 1854). Лист від 16 липня 1852 року до реставрації у березні 1964 року був дуже пошкоджений: частину тексту вирвано, місцями аркуш підклеєно прозорим папером. Реставратори, зрозуміло, не могли відновити відсутні фрагменти, а тому законсервували тільки вцілілу частину автографа. Його текст відтворюється нині за першодруком у журналі «Основа» (Листи Шевченка, 1862, с. 18–20) з урахуванням автографа.

Мемуарист наводить неточну мікроцитату з Шевченкового листа від 14 квітня 1854 року:

Спасибі тобі, друже мій єдиний, за твої десять рублей, чи, як ти пишеш, якогось хорошого общезнакомого нашого, і йому, і паче тобі спасибі, йому спасибі за гроші, а тобі спасибі за те, що послав ти мені їх. Тільки за те спасибі не скажу, чому ти не написав мені, хто се такий *общезнакомый* наш, такий пам'ятливий та щедрий? Троха лиш (я сам собі міркую), чи не ти се сам посилаєш мені, убогому, із своєї власної дірявої кишені. Я думаю, що так. Серце моє мені нашіптує, що так. Спасибі ж тобі ще раз, друже мій єдиний! (Шевченко, 2003, с. 78)

Іл. 1. Т. Шевченко. Лист до А. Козачковського від 16 липня 1852 року.
Фото до реставрації 1964 року. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Ф. 1. Од. зб. 140

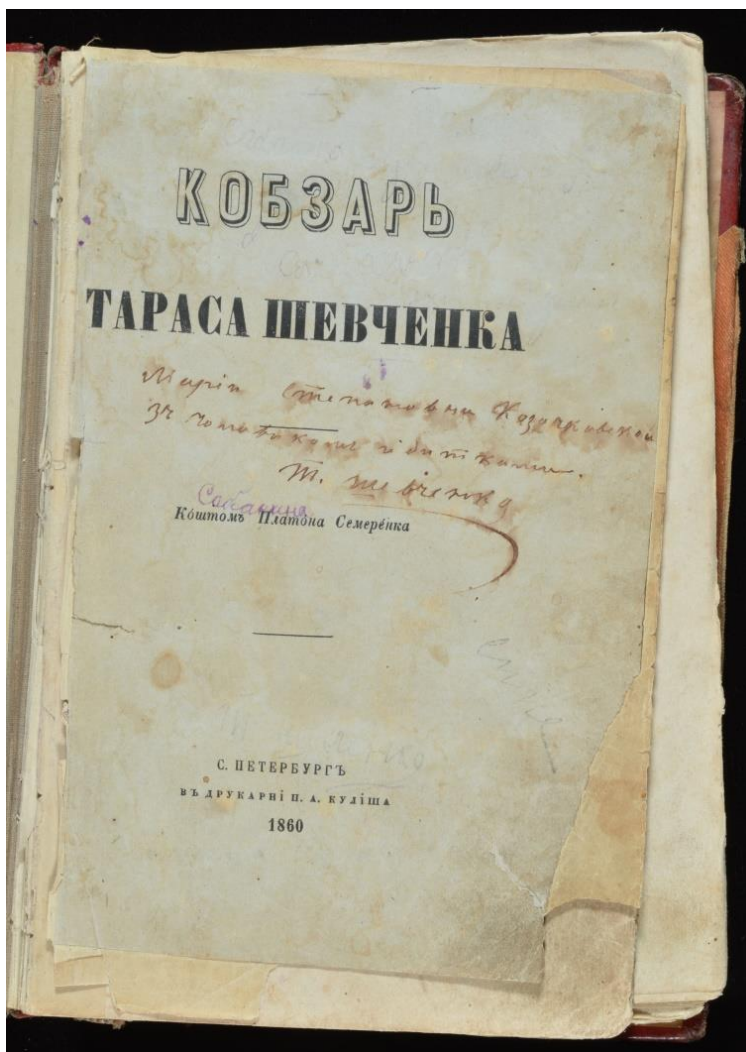
Текст листа мемуарист знав із численних публікацій.

Найбільш дивне в публікації А. Козачковського-молодшого те, що він не повідомив про справжню реліквію в родині А. Козачковських — «Кобзар» 1860 року з дарчим написом родині Козачковських: «Маріи Степановни Козачковской з чоловіком і дітками. Т. Шевченко» (Шевченко, 2003, с. 241). Можливо, розповідаючи онуку про «Кобзар» з інскриптом, який зберігався в її чоловіка, про що йшлося вище, Козачковська переплутала збірку 1860 року з першим виданням. Хай там як, але книжка вціліла і зберігається нині в Інституті літератури (Шевченко, 1860b). Титульний аркуш з автографом нині відділений від книжки і обрізаний по краях, сам чорнильний напис трохи розплився під дією вологи. Ще більш дивно, що той самий А. Козачковський-молодший незадовго до смерті згадав пригодницьку історію про цей раритет, згодом опубліковану в дніпропетровській газеті «Зоря» 10 березня 1976 року:

Онук А. О. Козачковського <...> розповів, що восени 1919 року його дядько Іван їхав через Переяслав додому у Севастополь. На станції Синельникове на поїзд напали махновці. Грабуючи пасажирів, з речами захопили і «Кобзар», що був у дядьковім чемодані. Вони, мабуть, викинули його разом з порожнім чемоданом. Як потрапив він до Катеринослава — не відомо. Книгар купив його у замурзаного хлопчиська за безцінь, який, бігаючи по ринку, вигукував: «Кому “Кобзар”, дешево віддам». У книгаря його купив Д. І. Яворницький. Спочатку він зберігав його у себе, а потім передав до музею у Катеринославі. А згодом його передали до Києва. (цит. за: Шевченко, 2003, с. 551–552)

У 1954 році А. Козачковський цю історію чомусь не пам'ятав, хоча дядько Іван помер, як уже сказано, ще 1920-го.

Зі сказаного можна зробити такі очевидні висновки. Спогади М. Козачковської в публікації її онука не містять достовірних відомостей про Шевченка, а тому їх не слід брати до уваги під час створення нової наукової біографії поета. Відповідно, Шевченко не писав ані портрета М. Козачковської, ані присвяченого їй вірша. Схоже, упорядники нового Повного зібрання творів у 12 томах не критично, лише з деякими косметичними змінами, запозичили інформацію про портрет і рисунок будинку Козачковських із попереднього Повного зібрання творів у 10 томах (Шевченко, 1961, с. 67). Власні спогади А. Козачковського-

Іл. 2. Т. Шевченко. Кобзар СПб., 1860.

Титульний аркуш із дарчим написом М. Козачковській. Фото. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Ф. 1. Од. зб. 517

молодшого про бачений у дядька Івана перший «Кобзар» із вклеєними Шевченковими листами, як і пізніша розповідь про викрадення в нього ж «Кобзаря» 1860 року з авторським інскриптом, не викликають довіри. Не мають ці свідчення якоїсь наукової значущості навіть у тому разі, якби були цілком правдивими.

Дедалі актуальнішою стає необхідність ретельного і прискіпливого перегляду всього корпусу не знайдених Шевченкових творів, щоб відкинути недостовірні чи сумнівні відомості, очистивши мистецьку спадщину від вигаданих малюнків. Це має стати одним із важливих завдань наступного академічного видання.

Покликання

- Белозерский, Н. (1882). Тарас Григорьевич Шевченко по воспоминаниям разных лиц (1831–1861 г.). *Киевская старина*, III, 10, 66–77.
- Большаков, Л. (1997). *Оренбургская шевченковская энциклопедия*. Тюрьма. Солдатчина. Ссылка: *Энциклопедия одиннадцати лет. 1847–1858*. Димур.
- Епістолярій Тараса Шевченка* (2020). У 2 кн.: Кн. 2. Фоліо.
- Жур, П. (1970). *Третя зустріч. Хроніка останньої мандрівки Т. Шевченка на Україну*. Дніпро.

- Жур, П. (2003). *Труди і дні Кобзаря. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка*. Дніпро.
- Козачковський, А. (1875, 26 февраля). Из воспоминаний о Т. Г. Шевченке. *Киевский телеграф*, 25.
- Козачковський, А. (1954). Пребывание Т. Г. Шевченко в Переяславе (Из семейных воспоминаний). *Советская Украина*, 5, 141–144.
- Кухарева, Н. (2018). Матеріали та документи родини Козачковських із фондowego зібрання Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, 29(68), 1, 89–94.
- Листи Шевченка (1862). *Основа*, 4, 18–30.
- Пісні Великого Кобзаря* (1964). Наукова думка.
- Плачинда, С. (1986, 1 січня). Тоді, в Переяславі... З життєпису Кобзарєвого друга. *Літературна Україна*, 1.
- Тарас Шевченко в критиці (2016). Т. П. Критика.
- Ускова, А. (1894). [Лист від 25 квітня]. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 77. Од. зб. 127. Арк. 38–38 зв.
- Шевченко, Т. (1852) [Лист від 16 липня] Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 1. Од. зб. 140.
- Шевченко, Т. (1853) [Лист від 30 червня]. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 1. Од. зб. 141.
- Шевченко, Т. (1854) [Лист від 14 квітня]. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 1. Од. зб. 142.
- Шевченко, Т. (1860b). [Записка від 24 січня]. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 1. Од. зб. 143.
- Шевченко, Т. (1860a). Кобзар. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 1. Од. зб. 517.
- Шевченко, Т. (1961). *Повне зібрання творів у 10 т.: Т. 7. Живопис, графіка 1830–1847. Кн. 2*. Видавництво АН УРСР.
- Шевченко, Т. (2003). *Повне зібрання творів у 12 т.: Т. 6. Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю*. Наукова думка.
- Шевченко, Т. (2013). *Повне зібрання творів у 12 т.: Т. 8. Мистецька спадщина. Живопис і графіка 1843–1847*. Наукова думка.
- Kozachkovskiy, A. (1954). Prebyvanie T. G. Shevchenko v Pereyaslave (Iz semeynykh vospominaniy) [T. G. Shevchenko's stay in Pereyaslav (From family memories)]. *Sovetskaya Ukraina*, 5, 141–144.
- Kukharieva, N. (2018). Materialy ta dokumenty rodyny Kozachkovskiykh iz fondovoho zibrannia Natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka "Pereiaslav" [Materials and documents of the Kozachkovski family from the collection of the National Historical and Ethnographic Reserve "Pereiaslav"]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Istorychni nauky*, 29(68), 1, 89–94.
- Lysty Shevchenka (1862). [Shevchenko's letters]. *Osnova*, 4, 18–30.
- Pisni Velykoho Kobzaria* (1964). [Songs of Great Kobzar]. Naukova dumka.
- Plachynda, S. (1986, January 1). Todi, v Pereiaslavi... Z zhyttiepyssu Kobzarevoho druha [Then, in Pereiaslav... From the biography of Kobzar's friend]. *Literaturna Ukraina*, 1.
- Shevchenko, T. (1852) [Letter dated July 16] The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Collection 1. Folder 140.
- Shevchenko, T. (1853) [Letter dated June 30]. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Collection 1. Folder 141.
- Shevchenko, T. (1854) [Letter dated April 14]. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Collection 1. Folder 142.
- Shevchenko, T. (1860a). *Kobzar*. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Collection 1. Folder 517.
- Shevchenko, T. (1860b). [Note from January 24]. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Collection 1. Folder 143.
- Shevchenko, T. (1961). *Povne zibrannia tvoriv u 10 t.: T. 7. Zhyvopys, hrafiika 1830–1847. Kn. 2* [Complete works in 10 volumes: Vol. 7. Painting, graphics 1830–1847. Part 2]. Vydavnytstvo AN URSR.
- Shevchenko, T. (2003). *Povne zibrannia tvoriv u 12 t.: T. 6. Lysty. Darchi ta vlasnytski napysy. Dokumenty, skladeni T. Shevchenkom abo za yoho uchastiu* [Complete works in 12 volumes: Vol. 6. Letters. Gift and ownership inscriptions. Documents drawn up by T. Shevchenko or with his participation]. Naukova dumka.
- Shevchenko, T. (2013). *Povne zibrannia tvoriv u 12 t.: T. 8. Mystetska spadshchyna. Zhyvopys i hrafiika 1843–1847* [Complete works in 12 volumes: Vol. 8. Artistic heritage. Painting and graphics 1843–1847]. Naukova dumka.
- Taras Shevchenko v krytytsi* (2016). [Taras Shevchenko. The Critical Reception] Vol. II. Krytyka.
- Uskova, A. (1894). [Letter dated April 25]. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Collection 77. Folder 127. P. 38.
- Zhur, P. (1970). *Tretia zustrich. Khronika ostannoï mandrivky T. Shevchenka na Ukrainu* [The third meeting. Chronicle of T. Shevchenko's last trip to Ukraine]. Dnipro.
- Zhur, P. (2003). *Trudy i dni Kobzaria. Litopys zhyttia i tvorchosti T. H. Shevchenka* [Works and days of Kobzar. Chronicle of the life and work of T. G. Shevchenko]. Dnipro.

References (translated and transliterated)

- Belozerskiy, N. (1882). Taras Grigorevich Shevchenko po vospominaniyam raznykh lits (1831–1861 g.) [Taras Grigoryevich Shevchenko according to the memoirs of various persons (1831–1861)]. *Kievskaya starina*, III, 10, 66–77.
- Bolshakov, L. (1997). *Orenburgskaya shevchenkovskaya entsiklopediya. Tyurma. Soldatchina. Ssylka: Entsiklopediya odinnadsati let. 1847–1858* [Orenburg Shevchenko Encyclopedia. Jail. Soldier. Exile: Encyclopedia of Eleven Years. 1847–1858]. Dimur.
- Epistolarii Tarasa Shevchenka* (2020) [Epistolary of Taras Shevchenko]. In 2 volumes. Vol. 2. Folio.
- Kozachkovskiy, A. (1875, February 26). Iz vospominaniy o T. G. Shevchenke [From the memories of T. G. Shevchenko]. *Kievskiy telegraf*, 25.

Oleksandr Boron

Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine

DID SHEVCHENKO PAINT A PORTRAIT OF MARIA KOZACHKOVSKA? (THE PROBLEM OF RELIABILITY OF HER GRANDSON'S MEMOIRS)

In this article the author focuses on the important problem of reliability of Maria Kozachkovska's memoirs as recorded by her grandson Andrii Kozachkovskiy Jr. Therefore, the subject of the proposed study is the correspondence of memories with verified facts. The goal was to find out the degree of such correspondence. The goal was achieved by application of the traditional methodology of biographical studies, in particular, cross-checking of the presented information based on reliable sources (documentary, memoir, epistolary, etc.).

As a result of the study, it was proved that the publication by Andrii Kozachkovsky Jr. contains unreliable statements. Based on his memoirs, the list of Shevchenko's unaccounted-for artworks in the latest Complete Works included false information. As it turned out, Shevchenko could not have painted the wife of Andrii Kozachkovsky Senior in Pereiaslav in 1845 because they only got married in 1847. The poet did not write the poem "Marusia" dedicated to her. Some other details reported by the memoirist are the result of fictionalizing of vague recollections of his grandmother's stories, supplemented by the information he knew about Shevchenko's stay in Pereiaslav. Andrii Kozachkovsky Jr. was hardly able to remember and accurately reproduce his grandmother's stories because of his young age: he was 12–13 years old at the time of her death.

M. Kozachkovska's recollections should not be used when writing a new scholarly biography of the poet. Kozachkovsky Jr.'s recollections of seeing the first edition of *Kobzar* with Shevchenko's letters pasted in it at his uncle Ivan's house, as well as his later story about his 1860 copy of *Kobzar* with the author's inscription being stolen, do not seem to be reliable. These testimonies would not have any scholarly significance even if they were completely accurate.

In the future, the entire corpus of Shevchenko's unaccounted-for works should be carefully and meticulously reviewed to discard unreliable or dubious information, clearing the artistic heritage of fictional drawings. This should be one of the important tasks of the next academic edition.

Keywords: biography; memoirs; reliable sources; epistolary; drawing.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2023